

ETT PROGRAM FÖR FÖRÄNDRING

Socialdemokraterna
FRAMTIDSPARTIET

Innehållsförteckning

ETT PROGRAM FÖR FÖRÄNDRING.....	3
DEN DEMOKRATISKA SOCIALISMEN	4
VÅRA VÄRDERINGAR.....	6
Demokrati.....	6
Frihet, jämlikhet och solidaritet.....	7
Arbetets värde	8
VÅR SAMHÄLLSSYN	9
Vad formar samhället?	9
Marknad och kapitalism.....	10
Maktstrukturer.....	11
VÄRLDEN AV IDAG	14
Vår tids stora utmaningar – och lösningar.....	14
Nya förutsättningar för samhällsutvecklingen.....	16
Makten över tanken.....	18
Den nya ojämlikheten	19
Klimatförändringarna.....	21
Rörelse för förändring.....	22
VÅR POLITIK.....	23
Alla människors frihet, hela världens fred	23
Globalisering och rättvisa.....	24
Miljöansvar och hållbar utveckling	25
Ett socialt och demokratiskt Europa.....	27
Militär alliansfrihet och aktiv utrikespolitik	28
Arbete och tillväxt	29
Kunskap och kultur.....	32
Välfärd och trygghet.....	35
Demokrati och politiskt ansvar	37
Tillit och gemenskap	38

ETT PROGRAM FÖR FÖRÄNDRING

Tillsammans kan vi skapa en bättre framtid. Den viktigaste lärdomen av socialdemokratins historia är just detta: samhället går att förändra.

När socialdemokratien växte fram levde många människor fortfarande i föreställningen att tillvaron avgjordes av ödet eller av en oåtkomlig högre makt. Människan kunde själv inte göra särskilt mycket för att ändra villkoren.

Arbetarrörelsens främsta uppgift blev att visa att orättvisorna och den sociala misären hade att göra med brister i samhällets organisation, och att denna organisation inte var given. Människorna kan ta makten.

När socialdemokratien i samverkan med liberalerna i kamp mot högern drev fram den politiska demokratin öppnades vägen för människor att bestämma över samhället och sina egna liv. Steg för steg började det gamla klassamhället rivas ner för att ersättas av ett modernt välfärdssamhälle.

Också i vår tid kan man höra att förändringar inte är möjliga, att vi måste anpassa oss till vad som bestäms av krafter, som vi inte kan påverka. Socialdemokratins svar är detsamma som det alltid varit: Genom demokratin kan vi tillsammans förändra och förbättra samhället.

Vi socialdemokrater har kunnat påverka samhällets utveckling därför att vi varit övertygade om hållfastheten i våra idéer. Men också för att vi varit lyhörda, dragit lärdom av gjorda erfarenheter och mött nya utmaningar med ny kunskap.

I detta principprogram berättar vi om hur vi vill möta dagens och morgondagens utmaningar. Vi berättar om våra grundläggande idéer och värderingar, hur vi ser på samhällsutvecklingen globalt och nationellt samt redovisar våra principiella politiska ställningstaganden.

Tillsammans kan vi bygga ett samhälle där alla lever ett bättre liv, känner frihet och framtidstro.

DEN DEMOKRATISKA SOCIALISMEN

Socialdemokratin vill forma ett samhälle grundat på demokratins ideal och alla människors lika värde och lika rätt. Fria och jämlika människor i ett solidariskt samhälle är den demokratiska socialismens mål.

Människan ska vara fri att utvecklas som individ, råda över sitt eget liv, forma sin tillvaro efter egna önskningar och påverka det egna samhället. Denna frihet ska gälla alla. Därför är jämlikhet frihetens förutsättning.

Socialdemokratin vill avlägsna de ekonomiska, sociala och kulturella hindren för människornas frigörelse. Vårt mål är ett samhälle utan över- och underordning, utan klasskillnader, patriarkat, rasism eller homo- och transfobi, ett samhälle utan fördomar och diskriminering.

Solidaritet växer ur insikten att vi alla är beroende av varandra. Det goda samhället byggs i samverkan, med ömsesidig hänsyn och respekt. Alla ska ha samma rätt och möjlighet att påverka, alla ska ha samma skyldighet att ta ansvar.

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal präglade hela samhället och människors inbördes förhållande. Medborgarnas gemensamma vilja, utvecklad i en fri och öppen debatt och uttalad i demokratiska val, är alltid överordnad andra maktanspråk och intressen. Demokratin har därför företräde före marknaden. Genom demokratin bestämmer medborgarna vilka principer som ska styra samhällsutvecklingen och hur uppgifter och ansvar ska fördelas mellan det gemensamma och det enskilda, mellan det offentliga och marknaden.

Socialdemokratin vill att varje människa som medborgare, löntagare och konsument ska ha rätt och möjlighet att påverka produktionens inriktning och fördelning, arbetslivets organisation och arbetslivets villkor. I denna strävan har fackföreningsrörelsen en central roll. Men också andra fria sammanslutningar, folkrörelser, ideella föreningar, bildningsorganisationer, miljöorganisationer, konsumentorganisationer och kooperativa föreningar är viktiga för att bredda och fördjupa demokratin.

Klimatkrisen och miljöförstörelsen har tydliggjort att människan inte kan leva utan att ta hänsyn till naturen. För vår överlevnad behövs en ekonomiskt, socialt och ekologiskt hållbar utveckling, som möter den nuvarande generationens behov utan att äventyra kommande generationers möjlighet att tillfredsställa sina drömmar.

Socialdemokratins demokratisyn känner inga nationsgränser. Målet är en global gemenskap grundad på demokratins ideal. Demokrati förutsätter frihet från fattigdom och fruktan, men också frihet och möjlighet att utvecklas i gemenskap med andra människor. Därför måste de politiska friheterna bindas samman med grundläggande ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Internationell solidaritet innebär att stå upp för de mänskliga rättigheterna, vidga kretsen av demokratier och ge ett tydligt stöd till de rörelser som kämpar för detta. Men det handlar också om att vidga demokratins verkningsradie över nationsgränserna. För detta krävs ett ökat globalt samarbete såväl mellan nationerna som mellan folkliga rörelser i hela världen. De internationella institutionerna måste ha kraft att kontrollera och balansera det globala kapitalet och utvecklas till redskap för demokrati, rättvisa och hållbarhet.

VÅRA VÄRDERINGAR

Demokrati

Socialdemokratin tar sin utgångspunkt i de maktskillnader som finns i ett samhälle, och tror på politikens förmåga att skapa en bättre framtid. I uppfattningen om demokratins företräde och i övertygelsen om alla människors lika och okränkbara värde och rätt har socialdemokratin sina djupaste rötter.

Demokrati handlar om frihet. Den innefattar friheten att få uttrycka sin mening, kritisera, upplysa och bilda opinion, liksom rätten och den praktiska möjligheten att tillsammans med andra forma framtiden. Dessa demokratiska friheter får inte vara förbehållna vissa grupper. Alla har lika rätt att påverka samhällets utveckling.

Demokrati är mer än en ordning för att fatta och verkställa beslut. Demokrati är ett värdesystem, som måste genomsyra hela samhällslivet. De medborgerliga fri- och rättigheterna bildar den nödvändiga utgångspunkten, men de är inte tillräckliga: de måste också byggas på med rätten till personlig utveckling, till social trygghet och till inflytande och delaktighet såväl i arbetslivet som i vardagslivet. Bara då kan människor delta i demokratin fullt ut. Därför måste demokratin utvidgas även på det ekonomiska och sociala området.

Demokrati kräver att var och en respekterar andras demokratiska rättigheter, tar sin del av ansvaret för samhällsarbetet och följer fattade beslut, även när de går de egna önskingarna emot. Demokrati ger rätten att driva sina åsikter och sina intressen, men innebär också skyldigheten att lyssna på andra. Den utesluter inte motsättningar och konflikter, men kräver av alla en beredskap att lösa motsättningarna i just demokratiska former.

I principen om demokratins företräde ligger övertygelsen om att samhällsutvecklingen kan påverkas och styras. Att skapa denna tilltro, och se till att människor själva kan forma sin framtid, tillhör socialdemokratin viktiga uppgifter.

Medlet med vilket socialdemokratin vill förändra samhället är reformismen: att genom politiska reformer stegvis förändra samhället i den riktning vi vill se.

Ett sådant projekt blir aldrig färdigt. Politiken kan inte vara dogmatisk kring olika teoretiska lösningar. Det är omöjligt att fånga det verkliga, levande, ständigt nya livet i abstrakta termer. Förändringsarbetet utgår från människors krav och behov, så som de formuleras i ständigt pågående samtal och diskussioner.

Socialdemokratin vill upprätthålla och utveckla den demokratiska samhällsförvaltningen. I linje med detta har vi uppfattningen att statschefen ska utses i demokratisk ordning och att monarkin ska avskaffas.

Frihet, jämlikhet och solidaritet

Socialdemokratin är en frihetsrörelse som utgår ifrån att friheten enbart är möjlig genom jämlikhet. Skillnader i makt mellan människor innebär skillnader i frihet. Målet för socialdemokratin är att utjämna dessa maktskillnader, för att på så sätt öka friheten i samhället.

Maktskillnaderna i samhället låter sig inte fångas in på något enkelt sätt. När människors möjligheter påverkas av att de tillhör en viss grupp, visar detta på förekomsten av maktstrukturer. Klass, kön, etnicitet samt könsidentitet och sexuell läggning är några av de faktorer som avgör människors frihet, oberoende av vilka de är som individer.

Det syns i de statistiska sambanden. Människor med låga inkomster eller lägre utbildningsnivå lever kortare, är oftare sjuka, saknar oftare jobb, har sämre anställningsvillkor och får sämre vård än andra. Deras barn löper större risk att själva drabbas av arbetslöshet och sämre hälsa. Detta är inte ett resultat av människans fria vilja.

Så länge hälsan, barnens livsmöjligheter eller risken att bli arbetslös inte fördelar sig slumpmässigt i befolkningen, är det inte människans fria vilja som bestämmer. Målet för socialdemokratin är att människor ska vara så fria att yttre faktorer som klass, kön och etnicitet inte påverkar deras möjligheter till ett gott liv.

Jämlikhet är inte detsamma som likriktning. Tvärtom är jämlikhet en förutsättning för verklig mångfald, eftersom den ger människor möjlighet att följa sin egen fria vilja. När vi kan välja fritt utvecklas vi olika.

Verklig frihet finns bara där det finns verkliga val. Utan ett starkt samhälle, som aktivt och återkommande erbjuder människor möjligheter att utvecklas och komma vidare, är friheten en chimär. Bara den som har möjligheter kommer att anstränga sig. Frihet förutsätter därför inte bara frånvaro av nöd och förtryck, utan också tillgång till en materiell och social trygghet, och ständigt nya chanser.

Jämlikhetens betydelse för friheten kommer sig av att vi människor är starkt och ömsesidigt beroende av varandra. Ingen människa är en ö. Vi skapar tillsammans det samhälle, som i sin tur formar oss. Även mänskliga relationer präglar oss. Det har betydelse vilka vi är i förhållande till andra. Därför påverkar graden av jämlikhet i ett samhälle varje människas frihet.

Det ömsesidiga beroendet mellan människor är solidaritetens kärna. I omtanken om andra ligger både att ta hänsyn och att själv göra sitt bästa. Att solidariskt ställa upp för varandra bygger på förvisningen om att alla gör så gott de kan och bidrar efter förmåga. Solidariteten är en kraft för att öka friheten i samhället, eftersom ingen är fri förrän alla är fria. Rättvisan kan uppnås först då även de som inte berörts upprörs av orättvisan.

Socialdemokratiens uppgift är att ta parti för den som har mindre makt. Bara så kan friheten bli större i vårt samhälle.

Arbetets värde

Arbetet är grunden för människans frihet och välfärd. Deltagande i arbetslivet bidrar till såväl personlig utveckling som gemenskap. Full sysselsättning stärker löntagarna som kollektiv. Socialdemokratin hävdar att människors vilja till arbete är samhällets viktigaste tillgång.

Varje människa har rätt och skyldighet att efter förmåga delta i arbetslivet. Alla har rätt till ett meningsfullt arbete.

Varje väl utfört arbete förtjänar respekt, men varje arbete är inte ett gott arbete. Vi vill verka för ett arbetsliv som är lärande och får människor att växa. Socialdemokratin strävar efter att förverkliga drömmen om det goda arbetet. Därför måste löntagarna vinna ökat bestämmande över förhållandena på arbetsplatserna.

Arbetslivet måste organiseras så att varje människa blir bemött med aktning och respekt för sitt arbete och sin arbetsinsats. Det måste organiseras så att alla kan känna trygghet till liv och hälsa i både anställning och företagande. Alla har rätt till en god balans mellan lönearbete och ledighet, och arbetet ska kunna förenas med ansvar för barn och familj. Friheten att utvecklas som människa ska finnas såväl i arbetet som på fritiden.

VÅR SAMHÄLLSSYN

Vad formar samhället?

Socialdemokratin föddes ur en förståelse för hur grundläggande produktionen och produktionsförhållandena är för samhället och för människors livsvillkor. När den moderna maskintekniken och det industriella produktionssättet bröt igenom förändrade det inte bara sättet att arbeta. Det förändrade hela samhället. Det påverkade människors sätt att uppfatta sig själva och världen, det påverkade vardagslivets villkor och till slut hela samhällsorganisationen.

På så sätt är arbetarrörelsens ideologi också ett sätt att analysera samhällets utveckling. Grundläggande är den materialistiska historiesynen, det vill säga insikten att faktorer som teknik, kapitalbildning och arbetsorganisation har avgörande betydelse för samhället och människors sociala villkor.

Sättet att organisera produktionen av varor och tjänster har således stor betydelse. Det förklarar dock inte allt i ett samhälle. Väsentlig är också den roll som reproduktionen spelar. Reproduktion i denna bemärkelse handlar om familjeliv, mat, vila och rekreation, men också om allt det andra som är en förutsättning för att vi ska kunna bidra i arbetslivet: omsorg, utbildning och utveckling av vår sociala förmåga. Hur reproduktionen organiseras har lika stor betydelse för samhällets utveckling och människornas uppfattning av sig själva och världen som produktionsordningen.

Traditionellt har ansvaret för hem och familj varit en fråga för kvinnan och till stor del utförts som oavlönat arbete. Den socialdemokratiska utbyggnaden av välfärdsstaten förändrade delvis detta, genom att istället förlägga stora delar av denna reproduktion i det offentliga. Det gjorde det också möjligt för alla att ta del av exempelvis utbildning och sjukvård, oberoende av inkomst. Det innebar att den individuella friheten ökade för ett stort antal människor, både för de kvinnor som inte längre bands till hemmet och för alla de som fick del av välfärdstjänsterna. Få saker har betytt så mycket för den svenska tillväxten som utbyggnaden av den generella välfärden.

Ytterligare en helt central förutsättning för samhällsutvecklingen är naturen. De kraftiga välståndsökningar som följde av det industriella genombrottet har lika mycket med människors arbete att göra som med tillgången till billig energi, framförallt olja. Den produktionsordning vi levt med sedan dess bygger på att ändliga resurser används på ett sätt som inte är hållbart.

Produktion och reproduktion kan organiseras på många olika sätt, men naturens ramar är absoluta. De sätter gränser för vad som är möjligt att göra. Därför är det nödvändigt att ställa om vårt sätt att förhålla oss till naturen. Tillväxten som vi känner den idag bygger på användandet av ändliga resurser. Detta måste ändras. Att ställa om till en hållbar tillväxt, som tar hänsyn till även kommande generationer, är en av samtidens mest tvingande uppgifter.

Marknad och kapitalism

När marknaden fungerar som bäst är den en kraftfull katalysator för människors uppfinningsrikedom och kreativitet. Denna dynamik har skapat ekonomiska resurser som bidragit till att förbättra våra liv och till att lyfta stora delar av mänskligheten ur fattigdom.

Samtidigt rymmer marknaden destruktiva tendenser, inte minst genom att den ständigt strävar efter att upphäva sig själv. Dess inneboende drift till koncentration och monopol motverkar den mångfald som är dess egen förutsättning. När vinsten är det allt överordnade intresset kommer samhällliga mål i andra hand, vilket leder till exploatering av såväl människor som miljö. Marknadskrafterna förmår inte heller ta vara på samhällets produktiva tillgångar fullt ut. Vinstintresset skapar inte alltid arbeten. Arbetslösheten är ett problem även under perioder av stark tillväxt.

Den renodlade kapitalismen ska hållas isär från marknadsekonomin. Den är marknadens destruktiva sida. Den betecknar ett maktsystem, där den som äger kapitalet ges rätten att bestämma över alla andra intressen, och där människors värde och rättigheter bestäms av deras ekonomiska lönsamhet. Detta maktsystem skapar ofrihet för alla andra än de stora kapitalägarna. Det skapar en ojämn fördelning, stora orättvisor och kraftiga sociala spänningar inom och mellan länder. Det leder till allvarlig exploatering av miljö och naturtillgångar. Därför är socialdemokratin ett antikapitalistiskt parti.

Det krävs demokratiska motviker för att skapa de stabila spelregler som behövs för att marknaden ska fungera väl. Detta märks inte minst av de återkommande finansiella kriserna i världen. Enbart regelverk som beslutas av institutioner oberoende av marknaden kan upprätthålla konkurrensen och bryta utvecklingen mot privata monopol. Det krävs också demokratiska beslut för att förhindra den exploatering som följer av att marknadsmekanismerna inte klarar av att hushålla med sådant som saknar marknadspris, som luft och vatten.

Det finns flera sätt att organisera mänsklig verksamhet. Ledstjärnan för socialdemokratin måste vara att i varje situation pröva vilken form som ger det bästa resultatet med hänsyn till rättvisa och effektivitet. Valet mellan marknad och demokrati kommer därmed att skifta mellan olika sektorer och mellan olika tidpunkter. Vissa områden kommer dock aldrig att

lämpa sig för marknadslogiken. De sociala rättigheter, som ska komma alla till del oberoende av inkomst, ska inte fördelas av marknaden.

Socialdemokratin strävar efter ekonomisk ordning där varje människa har rätt och möjlighet att som medborgare, löntagare och konsument påverka produktionens inriktning och fördelning, arbetslivets organisation och arbetslivets villkor. Det är en ordning som innefattar olika former av ägande, som stimulerar människor att starta företag och som ser företag och företagsledningar som viktiga aktörer i ekonomin. Den kräver att produktionslivet bygger på respekt för allas arbete, tar tillvara engagemanget och arbetsviljan hos alla och fördelar produktionsresultatet rättvist. Den ser miljöhänsyn som ett överordnat krav i all produktion.

Marknaden och vinstintresset är en del av det ekonomiska livet. Men ekonomiska intressen har aldrig rätt att sätta gränser för demokratin. Det är tvärtom alltid demokratin som har den överordnade rätten att ange villkor och ramar för ekonomin.

De många och skiftande behoven i samhället kan inte tillgodoses vare sig med enbart politiska beslut eller med enbart marknadshushållning. De kräver den blandedkonomi, som bygger på en kombination av samhällsåtgärder och marknadsmekanismer, en effektiv offentlig sektor, ansvarsfulla företag, starka fackliga organisationer och medvetna, aktiva konsumenter.

Socialdemokratin vill samla alla goda krafter för att bygga ett bättre samhälle, och det görs bäst i samverkan.

Maktstrukturer

Socialdemokratin vill se ett samhälle utan över- och underordning, och bekämpar därför alla former av maktskillnader som minskar den enskilda individens frihet. Denna kamp utgår från övertygelsen om att principen om alla människors lika värde inte kan förverkligas i ett samhälle där vissa är underordnade andra.

När tillhörigheten till en viss grupp medför systematiska skillnader i människors livsvillkor och möjligheter till ett gott liv, visar detta på förekomsten av en maktstruktur. Den enskilda individen blir inte sedd och bemött som person och får inte utvecklas i enlighet med egna förutsättningar och val. Valen underordnas istället individens tillhörighet till en viss grupp, bestämd av klass, kön eller etnicitet, av funktionsförmåga eller ålder, av sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Många människor möter en dubbel eller flerdubbel underordning, där olika maktstrukturer förstärker varandra.

Grupptillhörigheten påverkar individens ekonomiska utrymme, makten över det egna livet och det egna arbetet, och möjligheten att påverka samhället. Maktstrukturerna ger vissa

människor privilegier, samtidigt som de begränsar andra människors möjligheter att växa och utvecklas. De människor som drar politiska, sociala eller ekonomiska fördelar av dagens maktstrukturer har också mycket att vinna på att de bevaras.

De klassmönster som skapas i det ekonomiska livet är centrala för förståelsen av ojämlikhetens problem. Klassbegreppet beskriver de systematiska skillnader i människors livsvillkor, som skapas av produktionslivet. Klassklyftorna beskär människors frihet. De klassbundna orättvisorna fortplantar sig från de vuxnas liv in i barnens villkor på ett sätt som innebär hot om växande klyftor också i framtiden.

Men över- och underordning skapas inte bara av förhållanden inom arbetslivet, utan också av andra faktorer. Samhället idag bygger på en mängd exkluderande normer, som skapar föreställningar om vem eller vilka egenskaper som är normala och vilka som inte är det. Den som uppfattas som normal har en mer privilegierad situation än den som uppfattas som avvikande. Åtgärder enbart mot klassorättvisor räcker därför inte för verklig jämlikhet. Det kräver en medveten kamp också mot andra maktstrukturer och förtryckande normer.

En tydlig maktstruktur är det som kallas könsmaksordningen, den systematiska över- och underordning mellan könen som skapar ojämlika livsvillkor för kvinnor och män. Inom alla samhällsklasser är kvinnors villkor olika männens, deras genomsnittliga inkomst lägre och det obetalda arbete de utför med hem och barn mer omfattande. Starka tankemönster definierar vad som är manligt och vad som är kvinnligt. Denna ordning begränsar kvinnors livsval, men den kringskär också männens utvecklingsmöjligheter.

Med starka reproduktiva, sociala och politiska rättigheter kan vi tillsammans skapa ett annat och mer mänskligt samhälle, med lika rätt och lika ansvar för kvinnor och män, i familjeliv, yrkesliv och samhällsliv. Med denna grundsyn är socialdemokratin ett feministiskt parti.

I vårt samhälle finns också rasistiska strukturer, som begränsar vissa människors liv samtidigt som de ger andra privilegier. Rasismen bygger på en uppdelning av olika tänkta folkgrupper och försvarar en ojämlikhet i makt och resurser mellan dem.

Vi ser idag att sysselsättningsnivå, lön och möjligheter på arbetsmarknaden varierar stort beroende på hudfärg, etnicitet, religion och kulturell tillhörighet. Uppdelningen av och ojämlikheten mellan olika föreställda folkgrupper syns också i den växande boendesegregationen, och i vilka som är representerade i såväl politiska församlingar som i andra maktsfärer i samhället.

Samtidigt som rasismen och samhällets klasstruktur förstärker varandra, finns det en risk att fattiga grupper och platser, och därmed klasstrukturer, felaktigt görs till etniska problem i samhällsdebatten. Detta synsätt vill vi socialdemokrater bekämpa.

Det bästa sättet att motarbeta rasism är att stärka jämlikheten genom att skapa full sysselsättning och utveckla den generella välfärdspolitiken. Kampen mot rasism handlar också om att bekämpa fördomar. Socialdemokraterna är ett antirasistiskt parti, som strävar efter jämlikhet oavsett hudfärg, etnisk och kulturell tillhörighet eller religion.

Vi socialdemokrater vill verka för interkulturalitet, som är ett utbyte mellan människor med olika utgångspunkter och referensramar. Detta utbyte utgår från alla människors lika värde och rättigheter oavsett social, etnisk eller religiös bakgrund.

Jämlikhetspolitik måste riktas mot alla former av över- och underordning, och dessa måste ses i ett helhetsperspektiv där olika förtryckande strukturer samverkar och förstärker varandra. I detta breda jämlikhetsarbete ligger en av socialdemokratins stora framtidsuppgifter.

VÄRLDEN AV IDAG

Vår tids stora utmaningar – och lösningar

Vi lever i globaliseringens tidevarv. Världens människor är beroende av varandra i en utsträckning vi inte sett tidigare.

Den intensifierade världshandeln och spridningen av demokratiska värderingar, ny teknik och vetenskapliga innovationer har skapat ett välstånd som lyft hundratals miljoner människor ur fattigdom. Medellivslängden i världen ökar, barnadödligheten minskar, allt fler människor lär sig läsa och allt fler länder räknas som demokratiska.

Globaliseringen och den allt intensivare internationella handeln har lett till att exporten av varor och tjänster fått en kraftigt ökad betydelse för den svenska ekonomin. Exporten motsvarar idag ungefär hälften av Sveriges BNP. Denna ökning har bidragit till sysselsättning och välfärd. Men den har också gjort det svenska samhället allt mer beroende av den ekonomiska utvecklingen i vår omvärld.

Med globaliseringen sker en gradvis förskjutning av makten i världen. Där västländerna tidigare har utgjort världens maktcentrum, är det idag i andra länder som den ekonomiska tillväxten är som starkast och mest ihållande. Detta kommer att få stora konsekvenser, inte bara för den ekonomiska ordningen i världen, utan också för den politiska och kulturella. Samtidigt som det är positivt att det skett en global maktförskjutning från de tidigare dominerande ekonomierna i norr till de växande ekonomierna i söder, är det ett allvarligt hot mot friheten och demokratin när vissa av de länder som spelar en växande roll är icke-demokratiska och saknar respekt för de mänskliga rättigheterna. Internationaliseringen innebär också nya utmaningar för den demokratiska delaktigheten. Många politiska beslut, som tidigare kunde tas på nationell nivå, kräver idag internationella överenskommelser och gränsöverskridande lagstiftning.

Kapitalet flyter närmast fritt över gränserna. De ekonomiska intressena har blivit mindre beroende av en nationell bas och ägarstrukturerna har förändrats. Risken finns att fokus flyttas från långsiktiga och produktiva investeringar till kortsiktiga vinster. Finansiella bubblor växer och spricker, med katastrofala konsekvenser för miljontals människor i form av växande arbetslöshet och fattigdom.

Det finns en spricka mellan den reala ekonomins sårbarhet och den finansiella ekonomins framgångar. Att börsen går bra behöver inte betyda att arbetslösheten sjunker eller att människors levnadsstandard ökar. Koncentrationen av storföretag till allt större,

världsomspännande koncerner skapar stora ekonomiska maktcentra utanför demokratisk kontroll. Det växande välståndet bygger många gånger på att arbetskraft utnyttjas till låga löner och hänsynslösa anställningsvillkor.

Samtidigt finns växande motkrafter. Det fackliga internationella samarbetet växer i styrka. Ökad transparens och en ökad mediebevakning ger de fackliga strävandena nya möjligheter. Allt fler företag inser att det ligger i deras egna, långsiktiga intressen att ta ett socialt ansvar och att respektera arbetstagarnas rättigheter.

Utarmningen av naturresurser och hotet mot miljö och klimat känner inte heller några nationsgränser. Människans förbränning av fossila bränslen har medfört kraftigt förhöjda halter av koldioxid i atmosfären. Medeltemperaturen stiger i hela världen. Detsamma gäller havsytan. Marknadens oförmåga att hushålla med resurser som saknar pris har lett till en exploatering som hotar allas vår existens. Än har världen inte lyckats vända utvecklingen och åstadkomma den nödvändiga minskningen av utsläppen av växthusgaser. Klimatkrisen är kanske mänsklighetens svåraste utmaning. Det handlar, bokstavligen, om allas vår överlevnad.

Samtidigt som miljontals människor lyfter sig ur extrem fattigdom, växer nya klyftor fram. Ojämligheten inom länder ökar i världen och den ekonomiska utvecklingen riskerar att stagnera när allt mer av välståndet samlas i fåtalets händer, samtidigt som stora grupper saknar tillräckliga resurser för att hålla uppe efterfrågan i ekonomin. Migrationen växer: människor dras till de nya jobben för att fånga möjligheterna till ett bättre liv, och allt fler människor i världen bor i städer. Det innebär både fantastiska möjligheter att skapa sig ett bättre liv och risk för utslagning i nya slumområden.

Svåra fördelningskonflikter har tillfälligt kunnat undvikas genom att skuldsättningen i den rika delen av världen har vuxit: när reallönerna inte har ökat i samma takt som det totala välståndet, har människor kompenserat detta med att ta större lån. Detta har bidragit till den instabila skuldekonomi som utlöste den stora finanskrisen i slutet på 00-talet. I kölvattnet av den ekonomiska krisen ser vi djupt oroväckande tendenser till ett ökande främlingshat, växande högerextremism och en minskad tilltro till demokratin, inte minst i Europa.

Både globaliseringen, klimatfrågan och den växande ojämlikheten visar hur djupt och ömsesidigt beroende vi människor är av varandra. Den globala arbetsdelning, som bidragit till de kraftigaste välståndsökningarna i mänsklighetens historia, innebär att miljontals människor samverkar med varandra i invecklade nätverk utan att någonsin träffas. De varor vi konsumerar en vanlig dag bär spår av ett oräkneligt antal människor, i många olika länder, som på många olika sätt bidragit till att produkten ska hamna i just våra händer. Det ekonomiska systemet och de privata företagen är helt beroende av sin omvärld: av de

resurser naturen har att erbjuda; av det regelverk och den infrastruktur som bara samhälleliga organ kan skapa och upprätthålla; av de anställda som med sitt kunnande skapar produktionen; och av de konsumenter, som med sin efterfrågan betalar produktionens kostnader.

I det moderna samhället är beroendeformerna globala, abstrakta och opersonliga. De otaliga människor som gör våra liv möjliga är ansiktslösa för oss. Vi hyser samtidigt en så stark tillit till dessa omfattande beroendeförhållanden att vi tar dem för givna, förmodligen därför att tillvaron annars skulle kännas outhärdligt osäker. Detta förstärker en känsla hos oss av att vi i själva verket är individuellt oberoende, en föreställning som paradoxalt nog tycks bli starkare ju mer omfattande de samhälleliga beroendeförhållandena faktiskt är.

Dessa beroenden har alltid funnits, men är starkare idag än tidigare. Det är tydligare än någonsin att svaren på samtidens stora utmaningar ligger i det gemensamma. Dessa utmaningar går inte att lösa annat än tillsammans, på demokratisk väg, i många fall över nationsgränserna. De kan inte lämnas varken åt individen eller åt marknaden. En gränslös värld i fred och frihet är socialdemokratins långsiktiga mål.

Det är vi människor tillsammans som måste fatta de svåra, men helt nödvändiga besluten kring hur vi vill leva tillsammans framöver.

Nya förutsättningar för samhällsutvecklingen

Fortfarande förklarar skiljelinjen mellan arbete och kapital mycket av samhällsutvecklingen. Men konflikten dem emellan tar sig ständigt nya uttryck.

En central förändring är att kopplingen mellan ägande och direkt ansvar för produktion och företag tydligt försvagats, vilket på många sätt minskar medborgares, konsumenters och arbetstagares inflytande över produktionen. Ägandet av kapital har anonymiserats och institutionaliserats: investmentbolag, aktiefonder, pensionsfonder och andra institutioner, som förvaltar kapital för andras räkning, svarar för en allt större andel av kapitalbildning och kapitalförvaltning. Storföretagen internationaliseras, samtidigt som småföretagandet spelar en stor roll. Allt detta innebär nya villkor för arbetet och därmed för samhället.

Kapitalets internationella rörlighet har drivit upp vinstkraven och gjort att kapitalets andel av produktionsresultatet ökat. Det har påverkat produktionen med hårdare tempo, tätare varsel om uppsägningar och en ökad användning av tillfälliga anställningar.

Mycket av det institutionella kapitalet finns i pensionsfonder och försäkringsbolag, som byggts upp för löntagarnas pengar. Det betyder att nya möjligheter öppnas för löntagarna

att gemensamt påverka hur kapitalet används. I förlängningen ligger att gränsen mellan kapital och arbete kan luckras upp.

Den snabba globaliseringen har stimulerats av den omvälvande utvecklingen av informationstekniken. Den har skapat nya villkor för det internationella kapitalet, möjliggjort omedelbara och gränslösa ekonomiska transaktioner, förkortat beslutsvägarna och krympt beslutsprocesserna.

Informationstekniken har också revolutionerat många människors vardag. Den gränslösa kommunikationen har öppnat nya vägar till kunskap, skapat nya mötesplatser och etablerat nya sociala relationer. Den har ökat individens frihet att välja umgänge, livsstil och identitet. Teknologin spelar en stor roll för demokratins utveckling. De snabba digitala medierna har blivit effektiva redskap för frihetsrörelserna runt om i världen, samtidigt som de ger ny vitalitet åt de gamla demokratierna.

Industrin står för en stor del av de resurser som skapas i vårt land, samtidigt som dess andel av sysselsättningen minskar. Tjänster som tidigare utfördes inom industrin utförs numera av tjänsteföretag. De framväxande tjänstesektorerna blir allt viktigare för jobben, och de uppvisar ett varierat mönster vad gäller arbetsplatser och arbetsorganisation.

Kunskap ökar i betydelse i arbetslivet. Företagens framgångar blir allt mer beroende av de anställdas kompetens. Behovet av kvalificerad utbildning har ökat. Det har också kravet på sociala kompetenser, som förmåga att samarbeta och att självständigt arbeta med olika arbetsuppgifter. Detta innebär med ett klassiskt socialistiskt synsätt att de arbetande kan återfå kontrollen över det egna arbetet och därmed stärka sin position i det ekonomiska livet. Maktrelationen mellan arbete och kapital förändras och arbetets position förstärks.

Men utvecklingen är delad, för samtidigt växer starkt proletariserade grupper fram med svag anknytning till arbetsmarknaden. Avståndet mellan de marginaliserade grupperna på arbetsmarknaden och de mest privilegierade är stort och växande.

Den stora finanskrisen i slutet på 00-talet visar med skrämmande tydlighet att tron på att marknaden reglerar sig själv inte stämmer. Krisen visar på vikten av demokratiska motviktter och internationella överenskommelser för att förhindra den oreglerade marknadens haveri. Men implikationerna är större än så. Finanskrisen kan i lika hög grad förklaras med frånvaron av social trygghet för en stor del av världens befolkning.

I vissa länder i världen har frånvaron av trygga pensioner, socialförsäkringar och annan välfärd inneburit att människor kompenserat detta med egna besparingar. Det har skapat en situation där somliga länder återkommande har stora bytesbalansöverskott, vilket

innebär att de konsumerar mindre än de producerar, och förlitar sig på andra länders efterfrågan för att hålla sin exportekonomi igång.

Detta ökande sparande i vissa länder speglas av en växande skuldsättning i andra. Även det förklaras i hög grad med en bristfällig social modell. När vinstandelen i ekonomin stigit och reallönerna under decennier inte hängt med, har människor i dessa länder istället höjt sin levnadsstandard genom att ta större lån.

Sammantaget innebär detta att handelsbalanserna mellan flera av världens största ekonomier har vuxit på ett ohållbart sätt. Den ekonomiska ordningen i världen har allt mer utvecklats till en skuldeekonomi. Detta har lett till en djup instabilitet, som så småningom exploderade i den stora finanskrisen. I dess kölvatten har privata skulder tagits över av stater, vilket i flera länder följs av att medborgarna avkrävs mycket stora uppoffringar genom lönesänkningar, försämringar av trygghetssystemen och drastiska nedskärningar av de offentliga utgifterna.

Makten över tanken

Allt fler områden av den mänskliga tillvaron omfattas av marknadens logik. Samtidigt som demokratin vinner mark i världen, så har också marknadens omkrets utökats, på demokratis bekostnad. Detta trots att när politiken träder tillbaka så blir resultatet inte ökad frihet för den enskilde, utan bara att andra maktgrupper – inte minst starka ekonomiska intressen - träder in i stället.

Våra liv präglas alltmer av avancerade försök att med ekonomiska drivkrafter – priser, avdrag, avgifter, skatter – påverka vår livsföring. Inom flera områden kan de ekonomiska incitamenten vara effektiva stimulanser till en sundare livshållning eller till ett större individuellt miljöansvar. Men när de ekonomiska drivkrafterna blir de dominerande styrinstrumenten och marknadslogiken det enda förhållningssättet blir samhället fattigare. När allt har ett pris har ingenting något värde.

Grundläggande för den socialdemokratiska samhällssynen är att människan formas av sin omgivning. Socialdemokratin har genom sina reformer velat bygga ett samhälle där solidariteten förenas med egennytta, så att det ska vara enkelt för människor att agera solidariskt med andra, och på så sätt medverka till en mänskligare tillvaro.

Idag lever vi ett samhälle som på många sätt talar till helt andra sidor inom människan. Föreställningen om den ekonomiska människan – en rationell, strängt kalkylerande, nyttomaximerande individ – var en gång i tiden främst en tankefigur i en ekonomisk modell. Men som förebild för politiska beslut har denna modell allt mer kommit att bli verklighet. Vi lever i en sorts incitamentssamhälle, där människor ständigt försätts i

situationer där de måste göra ekonomiska kalkyler utifrån sin egen nytta. En politik baserad på att människor främst agerar efter egenintresset kommer att påverka människor till att också handla på detta sätt. På så sätt formar samhället människans agerande.

Parallellt med detta ser vi hur allt fler företeelser individualiseras. Trots att ett problem som delas av många per definition är ett samhällsproblem, och trots att vi alla är beroende av vår omgivning för både med- och motgång, görs individen allt oftare ansvarig för såväl framgångar som misslyckanden. Detta bidrar till att minska människors tro på demokratins förändrande kraft. Var och en blir sin egen lyckas smed, och det vi skulle kunna åstadkomma tillsammans ter sig alltmer avlägset.

Marknaden premierar vissa egenskaper hos människan, medan den undertrycker andra. Centralt för marknadsmekanismen är konkurrensen, och att den starke vinner över den svaga. Kapitalismen söker upphöja denna princip till norm för hela samhällets utveckling, för de enskilda människornas handlande och för värderingen av människorna.

I ett incitamentsamhälle förvanskas mänskliga värden som solidaritet och medkänsla till lönsamhetskalkyler. Arbetskraft ses som en förbrukningsvara. Barns behov av sina föräldrars tid ställs åt sidan för arbetslivets krav på sina anställda. Människors naturliga längtan efter gemenskap och uppskattning görs till föremål för en hård kommersiell exploatering. Resultatet blir ett samhälle som brister i tillit och gemenskap. Kapitalismens värdesyn påverkar också samhällsdebatten och opinionsbildningen, och utövar på så sätt en makt över tanken som bygger under den rådande världsordningen.

Samtidigt väcks i denna rörelse mot ständigt mer marknad en längtan efter något annat, efter möjligheterna att utvecklas på många *olika* sätt, inte bara på det sätt som marknadskrafterna främjar.

Den nya ojämlikheten

I Sverige är människors frihet att forma sin tillvaro efter egna önskningar större än i de flesta andra länder. Trycket från gamla tiders begränsande föreställningar om hur människor bör leva har minskat, samtidigt som materiellt välstånd och en välfärdsstat, som stärker individens oberoende, har gett människor större möjligheter att själva forma sina liv.

Idag ser vi emellertid att denna välfärd är på väg att tunnas ut på ett sätt som i längden riskerar att påverka mycket breda grupper. Ett samhälle som dras isär drabbar alla, inte bara de som befinner sig långt ner på samhällsstegen.

Klyftorna mellan länder minskar, om än långsamt, samtidigt som trenden under lång tid varit att inkomstklyftorna inom länder ökar. I många länder handlar det om nivåer så höga att de hotar både social sammanhållning och tillväxt. Även i Sverige har ojämlikheten vuxit sedan flera decennier.

Utvecklingen på arbetsmarknaden har bidragit till den växande ojämlikheten. Efter att under flera decennier ha haft en nästan obefintlig arbetslöshet, och en sysselsättningsgrad bland de högsta i världen, har arbetslösheten i Sverige efter 1990-talskrisen mer börjat likna andra länders. Efter varje lågkonjunktur har arbetslösheten etablerat sig på en högre nivå än tidigare.

Utsorteringen ur arbetslivet ökar, samtidigt som möjligheterna att komma tillbaka minskar. En kil slås in mellan dem som har ett arbete och de som står utanför. Även själva arbetsmarknaden polariseras. Antalet kvalificerade och utvecklande arbeten har ökat, men också antalet jobb med osäkra anställningsvillkor. Alltför många riskerar sina liv och sin hälsa i fysiskt eller psykiskt pressande arbetsmiljöer. Arbetstiden breder ut sig allt mer över människors liv: för vissa blir det allt vanligare att arbeta obekväma och oregelbundna arbetstider, för andra handlar det om oreglerad arbetstid och växande krav på ständig tillgänglighet även under fritiden.

De växande klyftorna i det svenska samhället har flera förklaringar. Den ökande globaliseringen har förändrat styrkeförhållandena mellan arbete och kapital, hittills till kapitalets fördel.

Parallellt med detta har en politisk förskjutning skett i samband med den nyliberala vågen under slutet av förra seklet. Förändringar i de ekonomiska förutsättningarna i världen ledde till framgångar för den politiska högern i världen. Mäktiga ekonomiska intressen satsade enorma resurser på att legitimera en utveckling mot ökade sociala och ekonomiska skillnader. De generella välfärdssystemen beskrevs som ofantliga byråkratier, som hindrade den fria företagsamheten, och strävan efter social utjämning beskrevs som ett hot mot den enskildes frihet.

Den intensiva propagandan mot tanken på jämlikhet var framgångsrik; den ledde till att näringslivets eliter beviljade sig själva upprörande stora privilegier, som dramatiskt vidgade gapet mellan samhällets fattiga och rika och mellan de anställda och företagens ägare och ledningar.

I strid med den kunskap som vunnits ur erfarenheterna av de senaste årtiondenas nyliberala experiment, nämligen att de samhällen som strävar efter social utjämning har bättre förutsättningar för ekonomisk utveckling, har många länder, däribland Sverige under

borgerliga regeringar, fört en politik som medvetet drivit fram ökade klyftor. Denna politik har syftat till ett systemskifte.

Klimatförändringarna

Klimatfrågan är vår tids ödesfråga. Om temperaturen fortsätter att stiga i nuvarande takt, kommer det att leda till allvarliga konsekvenser för livet på jorden. Smältande glaciärer, stigande havsvattennivåer, ökad torka och extremt väder hotar många av världens ekosystem. Djur- och växtarter riskerar att dö ut och människors möjligheter till försörjning hotar att försvinna.

Klimat- och miljöfrågorna får allt större vikt i både nationell och internationell politik. Men jordens ekosystem pressas alltjämt för hårt av den resurskrävande produktionsteknik och de lika resurskrävande konsumtionsmönster som utvecklats i den industrialiserade världen. Den miljövänliga tekniken utvecklas och sprids för långsamt. Både ekonomiska och sociala strukturer försvårar den nödvändiga omställningen till ekologisk uthållighet.

Klimat- och miljöproblemen har visat att också ekonomin i demokratiska länder kan fungera exploaterande. Det sker om målen sätts enbart med utgångspunkt i hur stora resurser ekonomin skapar för dagens välfärd, utan hänsyn till vad den samtidigt kostar i form av förbrukade naturresurser. Miljökraven tillför en dimension till diskussionen om den ekonomiska makten, som gäller oavsett ägarform och oavsett hur produktionsresultatet fördelas.

Miljöpolitiken har flera fördelningspolitiska dimensioner. Det handlar dels om fördelningen mellan generationerna, där dagens generationer inte har rätt att för sin egen välfärd utarma de naturtillgångar och den fysiska livsmiljö som är basen också för kommande generationers liv. Det handlar också om fördelningen mellan fattiga och rika länder, mellan länder med stora respektive små utsläpp och inte minst mellan rika och fattiga inom samma land. Länder med de bästa ekonomiska förutsättningarna bidrar mest till problemet, samtidigt som de oftast också har godast förutsättningar att klara klimatförändringarna. Missstro kopplat till ojämlikheten i världen är en av förklaringarna till att ansträngningarna att hitta internationella överenskommelser i klimatfrågan inte nått tillräckligt långt.

Dessa svåra fördelningsfrågor visar att solidariteten måste vara global. De rika länderna som står för den absoluta merparten av utsläppen av växthusgaser måste också ta det största ansvaret för att minska klimatutsläppen. Detta kommer att kräva stora samhällsomställningar. Det som alltid varit socialdemokratins styrka, att rusta människor för förändring, är en nödvändig förutsättning för att bygga det hållbara samhället. På så sätt kan socialdemokratien spela en unik roll i möjligheten att förena en miljömässig omställning

med social och ekonomisk utveckling. Omställningen till ett hållbart samhälle innebär stora möjligheter för nya innovationer, fler jobb och ökad livskvalitet.

Rörelse för förändring

Demokratin stimulerar människor att kräva inflytande över det egna livet och att inte acceptera att styras av krafter de inte kan påverka. Detta, och styrkan i de demokratiska värderingarna, är i sig självt det starkaste värdet mot kapitalintressenas dominans över samhällsutvecklingen.

Nu växer och utvecklas olika motkrafter mot det internationella kapitalet: Politiken utvecklar sina former för internationellt samarbete. Nationalstaterna förändrar sina ekonomisk-politiska instrument för att minimera utrymmet för finanssektorns spekulationer. De fackliga organisationerna söker internationella strategier mot underbudskonkurrens om löner och arbetsmiljökrav. Folkliga rörelser utnyttjar den moderna tekniken för att driva opinion och samordna aktioner. Konsumentreaktioner mot transnationella företags agerande i fattiga länder har i många fall tvingat fram början till ett större socialt ansvarstagande. Engagemanget för miljön och den nödvändiga omställningen till en hållbar utveckling är en internationellt samlande motkraft mot exploatering av vår natur.

Dagens förskjutning av makt till kapitalintressena är inte en ofrånkomlig och därmed oföränderlig följd av globaliseringen. Den kan brytas av medvetet politiskt och fackligt arbete. Nya stora möjligheter öppnar sig för att utjämna klyftor och sprida demokrati och välfärd, men det krävs politisk vilja och politisk kraft att ta vara på dessa möjligheter.

Den svenska socialdemokratin vill vara en del av denna politiska kraft, som gör globaliseringen till ett verktyg för demokrati, rättvisa och hållbarhet.

VÅR POLITIK

Alla människors frihet, hela världens fred

Respekten för de mänskliga rättigheterna är en förutsättning för demokrati. Socialdemokratin vägrar acceptera att någon makt på grund av politiska eller ekonomiska intressen kränker de mänskliga rättigheterna.

Arbetet för mänskliga rättigheter är nära länkat till utveckling, fred och säkerhet. Vi socialdemokrater vill stärka detta samband. Vi vill tillsammans med företrädare för det civila samhället, såväl nationellt som internationellt, utveckla de politiska, ekonomiska, humanitära och fredsfrämjande instrument som kan bidra till en värld där kvinnors och mäns lika värde och rättigheter respekteras.

En central del i detta arbete är att stärka kvinnornas ställning och förbättra barns uppväxtvillkor. Det kräver rätt och möjlighet till familjeplanering. Kvinnor måste få rätt till utbildning, rätt att bestämma över sin ekonomi och inte minst rätt att bestämma över sin egen kropp.

Internationell solidaritet syftar till att vidga demokratins verkningsradie på det globala planet. Vi vill att de internationella institutionerna, både de regionala och de globala, ska bli effektiva redskap för frihet, demokrati, rättvisa och hållbarhet.

Militär nedrustning är en fundamental uppgift för det internationella samarbetet. På samma sätt som världssamfundet nått fram till internationella konventioner, som förbjuder biologiska och kemiska stridsmedel, vill vi verka för en konvention som förbjuder kärnvapen. Risken att massförstörelsevapen utvecklas av djupt odemokratiska regimer eller terrorgrupper, som ställer sig utanför alla internationella avtal, kräver särskilda åtgärder från världssamfundet. Det gör också kampen mot den illegala vapenhandeln.

Ingen stat eller terrorgrupp får med militär eller ekonomisk styrka tvinga andra stater till militär och politisk underordning. Staternas suveräna rätt att avvisa sådana angrepp är ett grundläggande villkor för internationellt samarbete mellan likaberättigade parter.

Men en lika nödvändig grund är respekten för de mänskliga rättigheterna. Enskilda människors rätt till liv i frihet och säkerhet måste alltid försvaras. Världssamfundet måste kunna reagera vid allvarliga hot mot befolkningsgrupper, även när hotet kommer från dem

som behärskar statsapparaten. Varje form av terrorhandling, liksom organiserat våld riktat mot civilbefolkningen, måste därför alltid avvisas.

Förenta Nationernas möjligheter att ingripa i fredsbevarande syfte måste stärkas. Vetorätten i säkerhetsrådet måste inskränkas och FN och FN-stadgan bli styrande för allt användande av militärt våld i internationella och nationella konflikter.

I dagens värld är det ofta andra spänningar än de militära som orsakar väpnade konflikter. Ekonomiska klyftor och etniska och sociala motsättningar utgör ett större hot mot freden, och de tar sig oftare uttryck i konflikter inom än mellan stater. Ett långsiktigt fredsbevarande arbete måste därför inriktas på de underliggande sociala och ekonomiska faktorer, som underhåller våldet. Att bekämpa fattigdomen, stärka demokratin och de mänskliga rättigheterna och att skapa och bevara fred är mål som är sammanflätade med varandra.

Vi anser att hela FN-systemet bör reformeras för att åstadkomma en demokratiskt uppbyggd, global beslutsorganisation som bättre återspeglar förhållandena i dagens värld. FN ska i aktiv dialog med de globala folkrörelserna vara den ledande aktören för de mänskliga rättigheterna, i bekämpandet av fattigdomen och i klimat- och miljöarbetet.

Det svenska biståndet ska motsvara minst en procent av bruttonationalinkomsten. Utvecklingssamarbetet ska bygga på utvecklingsländernas egna resurser och stödja framväxten av demokratiska institutioner och ett starkt civilsamhälle, såväl lokalt som globalt.

Sverige ska erbjuda en trygg fristad åt människor som tvingas fly från förföljelse och våld. Vi vill ha en generös och reglerad invandring. Alla kommuner har ett ansvar att ta emot flyktingar och alla insatser ska syfta till att möjliggöra arbete och egen försörjning, rätt till utbildning och en egen bostad.

Globalisering och rättvisa

För att möta vår generations största utmaningar måste vi samverka över nationsgränserna. Även många av de uppgifter som traditionellt setts som inrikespolitiska, såsom sysselsättningspolitiken och brottsbekämpningen, fordrar i växande grad att vi går samman.

Politisk och facklig organisering har alltid varit effektiva vapen mot kapitalintressena. Motvikterna till dagens globala kapitalism ligger i ett medvetet, samordnat politiskt och fackligt arbete med stöd av ett starkt civilsamhälle.

En central del i detta arbete är att i olika internationella organisationer verka för ett globalt ekonomiskt regelverk, som bygger på respekt för demokratin, social rättvisa och hänsyn till miljön. Frihandelsavtalen, de internationella miljöavtalen och konventionerna om löntagares rättigheter är viktiga redskap.

Det är också nödvändigt att utveckla instrument som ökar stabiliteten i de internationella finanssystemen, motverkar kortsiktiga spekulationer och gynnar långsiktiga investeringar. En global skatt på finansiella aktiviteter eller transaktioner är ett sådant instrument.

Goda arbetsvillkor, rättvisa löner och ansvar för det omkringliggande samhället är något som måste åstadkommas på flera vägar samtidigt. Det krävs ett utbyggt fackligt samarbete över gränserna och inom de stora transnationella företagen, liksom ett aktivt stöd för facklig organisering i de fattiga länderna. ILO:s grundläggande kärnkonventioner och globala avtal mellan parterna är viktiga motvikt till kortsiktiga avkastningskrav.

Aktiva konsumentreaktioner mot företag som bryter mot reglerna kan påtagligt bidra till förbättrade globala arbetsvillkor. För en sådan konsumentbevakning spelar folkrörelserna en viktig roll. En mer systematiserad bevakning av de transnationella företagen och en samordning mellan fackliga aktioner och konsumentaktioner ska eftersträvas. Det institutionella kapitalet bör vara pådrivande i frågor som rör arbetstagares rättigheter, företagens sociala skyldigheter och ansvar för miljön.

För att nå en långsiktigt hållbar utveckling vill vi verka för en global överenskommelse mellan arbete och kapital. Ett sådant övergripande, globalt avtal ska innehålla ett tydligt regelverk för de framtida relationerna mellan arbetsgivare och arbetstagare och precisera parternas ansvar för en socialt och miljömässigt hållbar utveckling.

Frihandel är ett av de viktigaste instrumenten för att främja en global ekonomisk utveckling, men den förutsätter rättvisa spelregler i det internationella handelssystemet. Handelsavtalen får inte bli verktyg för starka kapitalintressen gentemot fattiga länder, och inte heller för att utestänga fattiga länder från den rika världens marknader.

De internationella handelsavtalen måste stämma överens med de internationella miljöavtalen. De måste likaså samordnas med de internationella avtalen om arbetsmiljö och löntagares rättigheter.

Miljöansvar och hållbar utveckling

Miljö- och klimatfrågorna är globala. En klok hushållning med jordens resurser är förutsättningen för mänsklighetens framtid. Den ekonomiska utvecklingen måste vara i samklang med det ekologiskt hållbara, om också kommande generationer ska få leva i en

värld med frisk luft och rent vatten, hållbart klimat och biologisk artrikedom. Men naturtillgångar och ekosystem utnyttjas i dag över gränsen för det långsiktigt hållbara, och om denna utveckling inte kan brytas hotar ekologisk kollaps.

Den nödvändiga omställningen till ekologiskt hållbar utveckling är ett ansvar för hela världssamfundet, men de rika länder som idag står för den stora delen av utsläppen måste gå före.

Vi socialdemokrater ser det som vår uppgift att ta initiativet och agera skyndsamt såväl i Sverige som i internationella sammanhang. Sverige ska vara pådrivande i arbetet för en ny global klimatöverenskommelse och en EU-politik för en långsiktigt hållbar utveckling samt vara en föregångare i den egna, nationella klimatpolitiken.

Det övergripande kravet är att ställa om produktionsliv, bostäder, energisystem och transportsystem i resurssnål och resurseffektiv riktning, i former som är förenliga med kraven på social rättvisa. Det förutsätter mycket kraftiga minskningar av dagens resursförbrukning, och därmed förändringar i både produktions- och konsumtionsmönster. Det kräver en ny syn på välstånd, ekonomisk rationalitet, nya linjer i samhällsplaneringen och stadsutvecklingen, globala överenskommelser och ett individuellt ansvar för den egna förbrukningen.

Hänsynen till miljöns krav ska byggas in i produktionsprocesserna redan från början. Naturtillgångarna måste användas mer effektivt och energiproduktionen ställas om. Den biologiska mångfalden måste skyddas. Jordbrukspolitiken ska utformas för att tillgodose kraven på ekologisk uthålligt åkerbruk och säkra livsmedel.

Transportsystemen ska läggas om för mer gång-, cykel- och kollektivtrafik och så att vägtransporter ersätts med järnvägstransporter och sjötrafik. Samtidigt krävs det satsningar på att utveckla bränslesnåla motorer, alternativa drivmedel och bättre reningsteknik. All miljöpåverkan i form av utsläpp och avfallsprodukter ska minimeras.

Vårt energisystem måste ställas om. Miljövänlig och förnybar energi måste ersätta såväl de fossila bränslena som kärnkraften. Det förutsätter både satsningar på att utveckla alternativa energilag och satsningar på mer effektiva metoder att använda energi, för att minska den totala förbrukningen.

Omställningen till en ekologiskt hållbar utveckling är en stark drivkraft för ekonomisk tillväxt, eftersom den skapar efterfrågan på resurssnål teknik, nya transportlösningar och nya former för energiproduktion. Denna omställning ska genomföras på ett sätt som inte leder till ökad arbetslöshet och social otrygghet. Detta kräver en strategisk miljöpolitik, där forskningssatsningar, lagstiftning och olika ekonomiska styrmedel är de viktigaste

instrumenten. Med målmedvetna satsningar på hållbar utveckling i samverkan mellan det offentliga och näringslivet kan Sverige också ta en ledande roll som exportör av ny energisnål och miljöanpassad teknik och nya former av energiproduktion.

Ett socialt och demokratiskt Europa

Sverige är medlem av Europeiska Unionen av goda skäl: EU är en sammanhållande kraft för fred och politisk demokrati på den kontinent, som under förra århundradet föröddes av krig och plågades av politiska diktaturer. Samarbete inom unionen kan ge bättre förutsättningar för medlemsstaterna att möta framtidens politiska och ekonomiska utmaningar. EU kan bli en starkare global aktör för utveckling och mänskliga rättigheter.

För att alla de möjligheter som ligger i det europeiska samarbetet ska tas tillvara krävs både en ny färdriktning för den gemensamma politiken och en förändring av EU:s organisation. De ekonomiska och sociala problem som följt av krisen i det europeiska valutasamarbetet får inte hindra en utveckling av det övriga samarbetet inom EU. Vi socialdemokrater vill att EU ska bli en union för social rättvisa, full sysselsättning och hållbar utveckling.

Vi bejakar principerna om fri rörlighet för varor, personer, tjänster och kapital. Företagens frihet på den inre marknaden får emellertid aldrig ske på bekostnad av principerna om likabehandling av arbetstagare och om ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet. Därför måste den inre marknaden förses med ett tydligt regelverk, som tar sociala och miljömässiga hänsyn.

Vi vill utveckla en europeisk politik för full sysselsättning, som bygger på respekt för löntagarnas rättigheter och förhindrar social dumping. Den fria rörligheten på EU:s inre marknad måste balanseras av löntagarnas rätt att verka fackligt över gränserna och av gemensamma minimiregler inom EU till skydd för de anställdas rättigheter.

Som ett led i omställningen till ekologiskt hållbar utveckling och i arbetet med att minska de rika ländernas resursförbrukning måste EU:s miljöpolitik ytterligare utvecklas. Skärpta krav när det gäller miljöpåverkande utsläpp, gemensamma miniminivåer för koldioxidbeskattningen och gemensam finansiering av miljöinvesteringar hör dit. Det gör också en omläggning av jordbruks- och fiskeripolitiken. Konsumentperspektivet, inte producentintresset, ska vara utgångspunkten för en politik där säkra livsmedel, miljöhänsyn och etisk djurhållning är grundprinciper.

Vi vill att EU ska vara pådrivande i det internationella solidaritetsarbetet, både genom att utöka sitt eget utvecklingsamarbete med fattiga länder och genom att avskaffa sina egna handelshinder.

Vi anser att EU ska ta ett gemensamt ansvar för asyl- och migrationsfrågorna. Alla som söker skydd inom EU ska garanteras likvärdig behandling enligt solidaritetens och humanitetens principer.

EU kan ytterligare förstärka sin roll i det europeiska arbetet för ökad jämställdhet som pådrivare av det nationella lagstiftningsarbetet och i opinionsbildningen. På samma sätt kan EU bli pådrivande i frågan om barns rättigheter. Den gränsöverskridande brottsligheten är ett gemensamt problem inom EU, och kräver ett utbyggt samarbete.

EU ska fortsätta utvecklas inom de områden där EU bäst kan skapa lösningar på gemensamma utmaningar. Den så kallade subsidiaritetsprincipen ska följas. Den innebär att besluten ska fattas så nära medborgarna som möjligt. Bara de beslut som kräver samordning eller reglering på europeisk nivå ska fattas av EU. För att detta samarbete ska bli effektivt är det nödvändigt att medlemsländerna överlämnar en del av sin makt till EU:s beslutande organ. Det är emellertid viktigt att varje sådan maktförskjutning bestäms av medlemsstaterna.

Vi socialdemokrater vill att EU ska bli öppnare och mer demokratiskt. Politikens makt ska öka både i förhållande till den ekonomiska makten och i förhållande till juridiken. Åtaganden för EU:s medlemsländer kan bygga på gemensam lagstiftning, men också på beslut om gemensamma mål, där medlemsstaterna är fria att välja sina egna vägar att nå målen. Medlemsländerna ska också kunna gå före, inte minst inom det miljö- och arbetsrättsliga området. Vi vill att EU ska vara ett europeiskt samarbete mellan nationalstater och avvisar idéerna om att förvandla EU till en federal stat.

Till det gränsöverskridande samarbetet i Europa hör samverkan mellan de nordiska länderna. Det är unikt på flera sätt. Det är ett av de äldsta regionala samarbetena i världen. Det berör många samhällsområden och har lett fram till en omfattande ekonomisk, kulturell och social integration. Det bygger på överenskommelser mellan suveräna stater, som har valt olika vägar för sitt övriga internationella engagemang. Det byggs upp av och kompletteras med en bred samverkan inom det civila samhället. Det har alltid varit en central del i den politiska och fackliga arbetarrörelsens verksamhet.

Vi vill utveckla det nordiska samarbetet för att möta de gemensamma utmaningarna som följer av globaliseringen och klimatförändringarna. Tillsammans med de övriga nordiska länderna vill vi utveckla och stärka den nordiska välfärdsmodellen.

Militär alliansfrihet och aktiv utrikespolitik

Svensk säkerhetspolitik har som syfte att bevara vårt lands fred och självständighet, att trygga stabiliteten i vårt närområde och att bidra till stärkt internationell säkerhet.

Sverige ska vara militärt alliansfritt. Den militära alliansfriheten är ett viktigt säkerhetspolitiskt verktyg. Den ger oss handlingsfrihet att driva en självständig politik i krislägen och den ger oss starkare möjligheter att vara pådrivande i det globala nedrustningsarbetet. Den ger oss rätten att utforma storlek och inriktning på vårt försvar, baserat på vår egen säkerhetspolitiska bedömning. I grunden handlar vårt militära försvar om att värna vår egen demokratiska samhällsordning.

Men militär alliansfrihet betyder inte passivitet. Sverige är förpliktigt att värna om internationell fred och säkerhet. Vi deltar i FN-stödda fredsbevarande operationer och ställer oss bakom den nya FN-normen om skyldigheten för en nation att skydda sin egen befolkning. Genom vårt medlemskap i EU deltar vi fullt ut i den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken. Sverige har också anslutit sig till EU:s solidaritetsklausul. Det innebär att Sverige inte förhåller sig passivt om en katastrof eller ett angrepp skulle drabba ett EU-land eller ett nordiskt land, och vi förväntar oss att dessa länder agerar på samma sätt om Sverige drabbas.

Sverige ska fortsätta att spela en aktiv roll som medlare, brobyggare och samtalspartner vid internationella konflikter. I kampen mot massförstörelsevapen ska Sverige åter ta en ledande roll i det internationella arbetet för avspänning, nedrustning och icke-spridning.

Det stora hotet mot säkerheten är inte längre främst krig mellan nationer. Hoten är av annat slag: konflikter inom nationer, övergrepp mot de mänskliga rättigheterna, terrorism och våld mot demokratiska institutioner samt störningar av kritisk infrastruktur som el, vatten och kommunikationer.

Vi ser att dessa risker ökar i samhällen med växande sociala klyftor. Dessa hot går över nationsgränserna och kräver en bredare säkerhetspolitisk ansats, grundad på internationellt samarbete med andra förtecken än militära och där mänsklig säkerhet är överordnad nationella och ekonomiska intressen.

Arbete och tillväxt

Full sysselsättning är det övergripande målet för den socialdemokratiska ekonomiska politiken. Det är både ett socialt och ett ekonomiskt mål. Det hindrar arbetslöshetens ofrihet och gör alla delaktiga i skapandet av välfärden.

Bara med full sysselsättning och fullt kapacitetsutnyttjande kan vi möta framtidens demografiska utmaningar. Socialdemokratisk tillväxtpolitik syftar därför till att skapa goda förutsättningar för människors arbete, kreativitet och företagande, över hela landet.

Tillverkningsindustrin och tjänstesektorn, såväl den privata som den offentligfinansierade, är ömsesidigt beroende av varandra. Vi socialdemokrater vill se såväl en innovativ tillverkningsindustri som en växande tjänstesektor. Båda ska bidra till fler jobb, ökad export, större tillväxt och en mer ekologisk hållbar utveckling. Båda ska utgå från den svenska arbetsmarknadsmodellen och garantera att de anställdas villkor inte försämras. På så sätt stärks Sveriges konkurrenskraft.

Den globaliserade ekonomin skärper kraven på politiken för full sysselsättning. I den hårdnande internationella konkurrensen ska Sveriges konkurrera med kunskap. Vår utmaning är att ständigt förbättra oss och ligga längst fram i utvecklingen av nya affärsidéer, produktionssystem, produkter och tjänster.

Det kräver stora satsningar på utbildning, forskning och kompetensutveckling samt en aktiv arbetsmarknadspolitik. Det förutsätter ett målinriktat engagemang från statens sida när det gäller utveckling av såväl tekniska som sociala innovationer. Det kräver en strategisk samverkan mellan den offentliga sektorn, det privata näringslivet, de fackliga organisationerna och högskolan för att stimulera utvecklingen av kunskapsintensiva branscher och företag i både industri och tjänstesektor. Samarbetet mellan forskningen inom högskolan och inom näringslivet måste breddas och företagen stimuleras att bedriva forskning och utveckling i Sverige. Också små och medelstora företag måste kunna vara delaktiga i forsknings- och utvecklingsarbetet.

Ett framgångsrikt näringsliv kräver en väl fungerande infrastruktur. Det behövs betydande satsningar på utbyggd kollektivtrafik, vägar och järnvägar, både för att gynna utvecklingen av regionala arbetsmarknader och för att underlätta näringslivets behov av snabba och säkra transporter. Väl fungerande transport- och kommunikationssystem i hela landet är också en förutsättning för en regionalt balanserad tillväxt.

Starka och sunda offentliga finanser är en nödvändig förutsättning för såväl tillväxt som välfärd. Den ekonomiska politiken ska samtidigt användas för att stimulera investeringar och efterfrågan. Den ska vara ett aktivt konjunkturpolitiskt instrument, som bromsar ekonomin i överhettningssituationer och stimulerar i lågkonjunkturer.

Skattesystemets viktigaste uppgift är att finansiera vår välfärd och nödvändiga framtidsinvesteringar. En grundprincip ska vara att de skattemedel som tillförs välfärden också används i välfärden. Skatterna ska vara progressiva och tas ut efter bärkraft och välfärdstjänsterna fördelas efter behov. Skattesystemet ska också bidra till ett effektivt näringsliv och till en rättvis fördelning av de resurser produktionslivet skapar. Enkelhet och tydlighet i regelverket, breda skattebaser och att alla förvärvsinkomster och ersättningar beskattas lika är grundläggande principer.

Ett välfungerande, generellt välfärdssystem är en av förutsättningarna för ett starkt näringsliv med hög internationell konkurrenskraft. När fler får utbildning växer ekonomin i styrka. En aktiv arbetsmarknadspolitik gör det lättare för arbetslösa att hitta nya jobb och för arbetsgivare att få personal med den kompetens de behöver. En trygg arbetslöshetsersättning innebär att människor med tillförsikt kan möta den strukturomvandling, som är särskilt viktig i en liten, öppen ekonomi. Det skapar möjlighet att göra nya val, pröva en ny utbildning eller ett nytt arbete.

Satsningar på välfärden ska därför ses som investeringar i mänskliga resurser, lika nödvändiga för samhällets modernisering som investeringar i forskning och utveckling, ny teknik och ny infrastruktur.

Hela produktionslivet ska byggas upp för att ta tillvara idérikedom och självständighet från alla verksamma, både anställda och företagare. Reglerna för företagsamheten ska vara tydliga och överskådliga. Forsknings- och utvecklingsarbete ska stimuleras. Nyföretagande, entreprenörskap och kooperativ och social företagsamhet ska stimuleras. En effektiv konkurrenslagstiftning ska motverka monopol och koncentration. Starka fackliga organisationer är nödvändiga för att hävda de anställdas gemensamma intressen vad gäller löner, arbetsmiljö, arbetstider och anställningsvillkor. Kollektivavtal är en nödvändig förutsättning för legitimiteten i arbetslivets spelregler och för arbetsfreden. En stark arbetsrättslig lagstiftning behövs som skydd för de anställda.

Arbetslivet ska rättvist värdera och respektera allas insatser. Alla anställda ska ha rätt till goda arbetsvillkor, trygg försörjning och inflytande över det egna arbetet. Alla anställda ska ha möjlighet till kompetensutveckling och vidareutbildning.

Män och kvinnor måste få lika rätt till egen försörjning och ett utvecklande yrkesliv. De måste få möjlighet att ta lika ansvar för hem, familj och barn och att jämnt fördela det obetalda hemarbetet. Det kräver ett arbetsliv som gör det möjligt att kombinera yrkesliv med familj, en väl utbyggd barnomsorg och en föräldraförsäkring som ger föräldrarna lika möjligheter till ett ansvarsfullt föräldraskap.

För att klara framtidens välfärd är det nödvändigt att sammantaget öka antalet arbetade timmar. Det kräver att arbetslösheten pressas ner och att alla som idag arbetar deltid erbjuds heltidstjänster. Det fordrar en arbetsmiljö, som främjar hälsa och välbefinnande. Och det innebär att de människor som vill och orkar får möjlighet att fortsätta sitt arbete också efter pensionsåldern.

Detta övergripande krav på fler arbetade timmar står inte i motsättning till kravet på mer individuellt anpassade arbetstider. Tvärtom ger en ökad flexibilitet med möjlighet att anpassa arbetstiden till människors olika förutsättningar och olika livssituationer möjlighet

för fler att vara yrkesaktiva under en längre tid i livet. Alla ska ha rätt till inflytande över sin arbetstid. Vi vill förkorta arbetstiden i former som ökar detta det egna inflytandet och skapar möjlighet för den anställde att fördela sin arbetstid mellan olika perioder i livet.

Alla har ett gemensamt intresse av att hela landet kan leva och utvecklas. En jämn regional utveckling ger fler jobb, tar bättre tillvara landets olika tillgångar och medför att större resurser skapas för den gemensamma välfärden. Alla regioner ska därför ge goda förutsättningar för arbete, företagande och studier samt erbjuda goda levnadsvillkor. Det är ett nationellt ansvar att upprätthålla grundläggande förutsättningar för tillväxt genom en väl utbyggd infrastruktur och en jämn spridning av kunskapscentra över hela landet.

Kunskap och kultur

Kunskap och kultur är verktyg för människors personliga frihet och utveckling. Men de är också redskap för samhällets utveckling och vår gemensamma välfärd. De är ett mått på samhällets värdighet. Kunskap och kultur ger människor möjlighet att vidga sina perspektiv och att frigöra sina tankar och sin skaparkraft. Denna frigörande förmåga är en avgörande motvikt mot ekonomiska och sociala elitors strävan att ta makten över tanken.

Att öppna dörrarna till kunskap för alla är centralt för att bryta klassmönstren. Kunskap och kompetens blir allt mer de arbetsredskap, som bestämmer den enskildes möjligheter i arbetslivet. Stora skillnader i kunskap ökar klyftorna i arbetslivet och därmed i samhället.

Den nya produktionsordning, som växer fram genom den tekniska utvecklingen och drivs på av globaliseringen, bygger i mycket på hanteringen av information. Informationsflödena har aldrig varit så omfattande som idag. Men verklig kunskap handlar inte bara om tillgång till information, utan lika mycket om förmåga att tolka den. All kunskapsförmedling måste ge redskapen att självständigt tolka och värdera information, se sociala sammanhang och skilja mellan fakta och värderingar. I detta arbete har den idéburna folkbildningen en central roll.

Socialdemokratin vill skapa ett verkligt kunskapssamhälle, byggt på både bildning och utbildning, öppet och tillgängligt för alla på likvärdiga villkor. För detta krävs en politik som binder samman kravet på en god skola för alla och ett livslångt lärande med strävan att göra alla delaktiga i kulturlivet.

Hög kvalitet är det grundläggande kravet på all utbildning. Det förutsätter en god lärarutbildning och pedagogisk forskning som bidrar till att utveckla undervisningsmetoderna. Undervisning är ett lagarbete, som ska bygga på respekt både för lärarens kunskapsstimulerande roll och för de studerandes vilja till ansvar för det egna

lärandet. Studerande, barn lika väl som vuxna, ska ha rätt till trygga arbetsmiljöer och inflytande över det egna arbetet.

Alla har i dag samma rätt till utbildning, men de verkliga möjligheterna är alltjämt socialt bundna. Därför måste höga krav ställas på hela utbildningssektorn att verka för att de sociala och könsbundna mönstren bryts. Detta kräver studiemiljöer fria från mobbing, från könstrakasserier och från rasism och främlingsfientlighet.

Det fria skolvalet ger eleverna möjlighet att välja mellan skolor med olika inriktningar. Denna möjlighet är avsedd att understryka rätten för var och en att utveckla sina intressen och talanger, planera sitt liv och att forma sin tillvaro efter egna önskningar. Men det fria skolvalet förstärker segregationen och ökar klyftan mellan resursstarka och resurssvaga elever. Detta måste motverkas genom att samhällets resurser fördelas så att alla elever ges lika möjlighet till kunskap och personlig utveckling. Sammanhållna skolor, där barn från olika miljöer och med olika bakgrund möts i gemensamt arbete, är ett viktigt verktyg för ett jämlikt samhälle. Kommunerna ska ha ett avgörande inflytande över nya skoletableringar.

Förskolan bildar grunden för det livslånga lärandet. En förskola av hög pedagogisk kvalitet är ett viktigt instrument för att motverka klassrelaterade skillnader i kunskap senare i livet. Alla elever ska ha nått läroplanens mål när de går ut grundskolan. Gymnasieskolan ska ge möjlighet att välja studieinriktning efter eget intresse, men samtidigt ge alla den kärna av fördjupade ämneskunskaper som behövs för att möta kraven i dagens samhälls- och arbetsliv. Den sociala snedrekryteringen till högskolan måste brytas, liksom den könsmässigt sneda rekryteringen till forskarutbildningen. Grundskola och gymnasieskola ska vara avgiftsfria liksom högskoleutbildning i samhällelig regi. Långsiktigt ska detta även gälla förskolan.

Dagens snabba tillväxt av kunskaper innebär att utbildning inte bara kan förläggas till uppväxtåren. Lärandet blir en livslång process, där perioder av yrkesarbete växlar med studieperioder. Utbildningssektorn och studiefinansieringssystemet måste avpassas för detta. Alla vuxna, inom alla delar av arbetslivet, ska ha möjlighet till fort- och vidareutbildning. Särskild uppmärksamhet ska ägnas de med kort grundutbildning.

Forskningen utgör grunden för kunskapsutvecklingen i både samhälle och arbetsliv. För att upprätthålla och stärka Sveriges ställning som ledande kunskapsnation krävs stora insatser från både staten och näringslivet. Tvär- och mångvetenskaplig forskning bör stimuleras och kontaktytorna mellan teknisk och humanistisk forskning breddas. Staten har ett särskilt ansvar att garantera forskningens frihet och att trygga grundforskningen.

Ett verkligt kunskapssamhälle förutsätter en aktiv kulturpolitik. Kulturen öppnar våra sinnen för nya intryck och möjligheter. Den väcker nyfikenhet och skapar kreativa miljöer.

Vi vill att kulturen ska bli mer närvarande och syresättande i alla människors vardag. Att göra alla delaktiga i det som är kulturlivets kärna – möjligheten att frigöra den egna tankens kraft – är en central uppgift för demokratin, när en växande kommersiell styrning av media och informationsförmedling hotar att leda till likriktning och tankens begränsning.

Kulturpolitikens uppgift är inte att styra konsten. Den ska tvärtom garantera konstens och konstnärernas frihet. En viktig del av detta är att slå vakt om den konstnärliga upphovsrätten. Samhället ska stödja kulturlivet och ge konstnärer inom alla konstarter reella möjligheter att utvecklas och att möta sin publik. Kulturpolitiken går ut på att göra konstens olika uttrycksformer tillgängliga för alla, barn och vuxna, i hela landet. Och den syftar till att stimulera till eget kulturskapande och kulturell delaktighet.

Den digitala kommunikationstekniken skapar nya förutsättningar för mötet mellan konsten och publiken. Den öppnar nya vägar för konstens utövare och erbjuder publiken en nästan gränslös tillgång till film, musik, teater, litteratur, konst och arkiv från hela världen.

Utvecklingen ställer kulturpolitiken inför nya möjligheter och nya utmaningar. De nya möjligheterna handlar om att människor i hela landet kan ta del av konst och kultur av hög nationell och internationell klass och de nya utmaningarna om att förhindra att informationstekniken leder till en kommersiell likriktning, som motverkar kulturell variation och mångfald.

Vi vill möta utmaningarna genom att binda samman den digitala teknikens gränsöverskridande distribution med kraftfulla satsningar på den levande kulturen. Institutioner för det professionella kulturlivet ska därför finnas över hela landet. Där ska också ges utrymme och resurser för en rik amatörkultur. Kulturen måste ha mötesplatser för samtal och reflexion utan ekonomiska avkastningskrav och utan den styrning, som sådana krav alltid medför. Biblioteken ska vara avgiftsfria. Musikskolor och kulturskolor ska vara tillgängliga för alla barn.

Kulturinstitutionerna och kulturlivet måste spegla den kulturella mångfalden i dagens Sverige. I detta ska också ingå att hävda och stödja nationella minoriteters möjligheter att behålla och utveckla det egna språket och kulturen.

Media spelar en betydelsefull roll för den fria opinionsbildningen och det fria informationsflödet. Maktkoncentrationen i mediabranschen och på Internet samt den växande sammankopplingen med underhållningsindustrin gör att informationsflödet blir alltmer likformigt och i alltför stora delar uppbyggt på passiv konsumtion i stället för socialt engagemang.

Att motverka maktkoncentration och att upprätthålla mångfald ska vara centrala delar av samhällets medie- och IT-politik. Den snabba tekniska utvecklingen på mediaområdet förändrar mediemarknaden. De elektroniska medierna utmanar de gamla och öppnar för nya aktörer, som kan bredda perspektiven och utmana monopolen. Utöver att motverka monopoltendenser i den papperstryckta mediemiljön, bör en växande del av samhällets engagemang inriktas på att stimulera mångfald i den elektroniska miljön och att säkerställa allas rätt till nyheter, saklig information och en bred samhällsdebatt.

Vi socialdemokrater slår vakt om oberoendet och friheten för public service-kanalerna inom radio och tv. De ska som medieföretag i allmänhetens tjänst garanteras självständighet gentemot politiska, kommersiella och andra intressen. De ska vara fria från reklam och deras finansiering ska vara långsiktigt säkrad.

Utvecklingen av den digitala kommunikationstekniken har ökat individens frihet. Den har öppnat vägarna till ett fritt informationsutbyte och ny kunskap, till nya relationer och nya mötesplatser. Men utvecklingen medför också risker. Den personliga integriteten hotas när kommersiella och andra aktörer använder tekniken för att kartlägga den enskildes intressen och vanor. Tekniken används för personliga kränkningar och för att sprida förtal. Demokratin undergrävs när rasistiska och andra ickedemokratiska grupper sprider sitt hat över nätet och försöker skrämja enskilda personer, journalister och politiker till tystnad.

Det är samhällets absoluta skyldighet att skydda friheten och den personliga integriteten och att förhindra att nätet används för förtal, hets mot folkgrupp, kränkningar av enskilda personer och hot om våld.

Välfärd och trygghet

Den socialdemokratiska välfärdspolitiken är ett uttryck för de tre principerna om frihet, jämlikhet och solidaritet. Välfärden skapar både individuella och samhälleliga nyttigheter. Den ger rättigheter, men ställer också krav.

Välfärdens betydelse ligger både i den frihet och trygghet den ger individen och i den sociala sammanhållning den skapar. Den omfattar alla, oavsett inkomst. Den generella välfärden är något medborgarna solidariskt erbjuder varandra, och solidariskt bidrar till att betala.

Skola, vård och omsorg har en central roll för fördelningen av möjligheter i livet. Därför är välfärden en samhällelig angelägenhet. Tillgången till skola, vård och omsorg får aldrig avgöras av marknadens prismekanismer och utbudet får aldrig bestämmas av enskilda producenters intresse av egen vinst. Inte heller socialförsäkringarna får reduceras till varor på en marknad, där samhällets uppgift enbart blir att fördela skattepengar för den enskildes

inköp. Det ökade inslaget av privata försäkringar på välfärdsområdet skapar oacceptabla skillnader mellan människor. Den generella välfärden ska hålla så hög kvalitet och vara så väl utbyggd att sådana försäkringar inte behövs.

Alla invånare i hela landet ska ha likvärdig tillgång till skola, vård och omsorg. Det förutsätter en kommunal skatteutjämning så att inte olika skattekraft och skillnader i befolkningens sammansättning leder till skillnader i välfärd mellan olika kommuner.

Den demografiska utvecklingen med en växande andel äldre är ett av det moderna välfärdssamhällets stora framsteg; vi lever längre som friska och aktiva människor. Men den är också en av välfärdssamhällets stora utmaningar. För att kunna erbjuda alla äldre en trygg ekonomi och en god omsorg ställs höga krav på ett starkt och stabilt pensionssystem och på en gemensam finansiering av välfärden.

Vi socialdemokrater vill att alla ska ha lika förutsättningar och lika möjlighet till delaktighet i samhällslivet. Därför vill vi skapa ett samhälle där alla människor, oavsett funktionsförmåga, har rätt till arbete, eget boende, full rörelsefrihet och ett aktivt liv.

Alla barn ska ha rätt till en trygg uppväxt i enlighet med FN:s barnkonvention. Barnens bästa ska beaktas vid alla beslut. Alla barn och ungdomar ska ha rätt till likvärdiga villkor och till en trygg uppväxt fri från droger och våld.

Vi socialdemokrater vill utveckla den gemensamma sektorns verksamheter så att de svarar både mot klassiska krav på rättvisa och lika tillgång och mot nya krav på inflytande och valfrihet. Människor är olika, med olika behov och förutsättningar. De måste ha möjlighet att välja mellan olika pedagogiska utformningar, olika vårdformer och olika omsorgsalternativ. Därför är det en viktig uppgift för den offentliga sektorn att utveckla olika alternativ. För att nå en större variation ska kommunerna och landstingen ha rätt att låta kooperativa, ideella eller privata alternativ medverka till att utveckla den offentligt drivna verksamheten.

De gemensamt finansierade verksamheterna ska fylla högt ställda krav på bra arbetsvillkor och på möjligheter till inflytande och utveckling i jobbet. Här finns stora möjligheter att utveckla andra styrmodeller för offentlig sektor än de marknadsefterliknande som under lång tid varit dominerande. De ska ta tillvara de anställdas engagemang och kompetens och ge utrymme för att pröva nya idéer och lösningar. Såväl inom offentlig sektor som inom olika privata alternativ ska självständighet och kreativitet stimuleras. Verksamheterna ska präglas av öppenhet och insyn. De anställdas yttrande- och meddelarfrihet får inte inskränkas.

Ett gott ekonomiskt skydd när den egna förvärvsinkomsten faller bort är grundläggande för den enskildes trygghet och frihet. Socialförsäkringarna ska bygga på inkomstbortfallsprincipen. Försäkringssystemen måste avpassas för en arbetsmarknad, där allt fler skiftar mellan studier och förvärvsarbete och där många kombinerar anställning med eget företagande.

Lågt bostadsbyggandet driver upp bostadskostnaderna, minskar rörligheten i samhället, ökar trångboddheten och förhindrar unga människor att skaffa en egen bostad. Vi socialdemokrater ser bostaden som en social rättighet och bostadspolitiken som en del av välfärdspolitiken. Därför anser vi att det är ett samhälleligt ansvar att trygga bostadsförsörjningen. Starka allmännyttiga och kooperativa företag är nödvändiga för att för att hålla nere boendekostnaderna och för att motverka segregation. De boendes inflytande över sin bostad och sitt bostadsområde ska öka.

En socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbar samhällsutveckling förutsätter ett framtidsinriktat stadsbyggande som skapar integrerade, variationsrika och transportsnåla livsmiljöer i våra städer och tätorter.

Till välfärdspolitiken hör också tryggheten på gator och torg och i det egna hemmet. Att bekämpa brottslighet är en del av trygghetspolitiken. I det ingår också att bekämpa brottslighetens orsaker. Samhället måste reagera tydligt mot brott och regelöverträdelser. Men den långsiktigt bästa brottsbekämpningen är att bygga ett samhälle där de sociala klyftorna är små, där alla har rätt till ett arbete och där barn och ungdomar har trygga uppväxtvillkor.

Demokrati och politiskt ansvar

Tilltron till demokratin avgörs såväl av medborgarnas möjlighet till medverkan som av demokratins förmåga att göra verklighet av fattade beslut. Demokratins handlingskraft måste därför ständigt värnas, både mot grupper som har makt i kraft av sin ekonomiska styrka och mot grupper som med hänvisning till speciella kunskaper eller speciell kompetens anser sig ha större rätt än andra att påverka politiken.

Den representativa demokratin är det mest effektiva demokratiska beslutssystemet. Men för att medborgarna ska känna sig väl företrädda i de beslutande församlingarna måste den representativa demokratin bäras upp av en öppen debatt och levande delaktighet bland medborgarna själva. Våra folkvalda ska avspegla befolkningens sammansättning.

Den demokratiska processen och samhällsförvaltningen måste bygga på offentlighet och insyn. Tilliten till demokratin bygger på att medborgarna kan lita på att de valda politikerna öppet deklarerar sina politiska avsikter och redovisar hur de förvaltar sitt politiska mandat.

Partierna ska vara skyldiga att öppet redovisa de bidrag de erhåller från utomstående organisationer, intressen och företag. De förtroendevalda politikerna ska vara skyldiga att redovisa sina övriga uppdrag.

Inget är så förödande för tilltron till det demokratiska styrelseskicket som förekomsten av bestickningar och mutor i syfte att påverka besluten eller genomförandet av dem. De politiska partierna, de offentliga politiska organen och de rättsvårdande myndigheterna har ett gemensamt ansvar att med all kraft förhindra all form av otillbörlig påverkan.

Förtroendet för den demokratiska beslutsprocessen förutsätter att de förvaltningar, som ska genomföra de politiska besluten, styrs av professionalitet och oväld. Myndigheterna ska beakta allas likhet inför lagen och iaktta saklighet och opartiskhet.

För att skapa tillit till såväl det politiska beslutssystemet som till myndighetsutövningen måste ansvarsfördelningen mellan politik och förvaltning bli tydligare. Det politiska ansvaret kan aldrig överlämnas till icke valda ämbetsmän. Politikerna har alltid det yttersta ansvaret för de politiska besluten. Detta gäller på såväl nationell som kommunal nivå.

De politiskt beslutande församlingarna i kommuner och landsting ska ha frihet att för de skattefinansierade verksamheterna välja de driftsformer, som de anser stämma bäst med de redovisade politiska målen. De ska således ha rätt att bestämma om de ska driva verksamheten i egen regi eller överlåta driftsansvaret till externa utförare. Utöver konkurrensutsättning genom upphandling ska detta kunna ske genom att ingå partnerskap med kooperativa och sociala företag eller ideella organisationer. Därutöver ska det vara möjligt att rikta upphandlingar enbart till non profit-aktörer.

För all verksamhet som drivs på uppdrag av det offentliga och finansieras med skattemedel ska det finnas nationellt fastställda regelverk. Dessa ska försäkra att verksamheten drivs med hög kvalitet, att vinstintresset begränsas och inte fungerar styrande för verksamheten, samt att de anställda har samma rättigheter och samma skydd oavsett driftsform.

Oavsett i vilken form skattefinansierad verksamhet drivs ska medborgarna ha möjlighet att granska den och utkräva politiskt ansvar. Tack vare den svenska offentlighetsprincipen har missförhållanden inom den offentliga välfärden upptäckts och debatterats. Motsvarande krav på öppenhet och insyn ska ställas på de privata aktörer som verkar inom den skattefinansierade välfärden.

Tillit och gemenskap

Ett starkt och levande civilsamhälle är demokratins underbyggnad. Det består av ideella föreningar och stiftelser, folkrörelser och samfund, kooperativ, aktionsgrupper och nätverk,

som har byggts av människor som i fri samverkan vill förverkliga sina idéer, utveckla gemenskapen och tillvarata sina intressen.

Det civila samhället skapar mötesplatser fredade för kommersiella lönsamhetskrav där medborgarna naturligt kan koppla sina egna erfarenheter och krav till ett vidare samhällligt perspektiv. Det ökar medvetenheten om demokratins värden och bygger upp det egna ansvaret för demokratin.

Den förändringskraft som uppstår när människor möts till gemensam handling måste ha en avgörande roll i samhällsbygget. Samhällsarbetet måste bygga på tilltro till och respekt för medborgarnas eget engagemang och medborgarnas egna organisationer. Politiken måste formas i en levande dialog med det civila samhälle och ska skapa goda villkor för civilsamhällets utveckling. Ändamålsenliga lokaler för föreningsliv, folkbildning, idrott och kultur ska vara lätt tillgängliga, ha hög standard med modern teknik och stå öppna för alla på rimliga villkor.

Genom sina verksamheter har civilsamhället en viktig uppgift att balansera marknadskrafterna och att ställa krav på den politiska makten. Till det civila samhället hör olika former av kooperativ, som ger människor möjlighet att förverkliga sina idéer i företag, som är gemensamt ägda och demokratiskt uppbyggda. De kooperativa företagen, som inte drivs av privata vinstintressen, utvecklar det lokala näringslivet. De bidrar också till att förnya den offentliga sektorn när brukare, personal och anhöriga tillsammans tar ansvar för offentligt finansierad verksamhet. Samhället bör stödja utvecklingen av de kooperativa verksamheterna.

Omistliga motvikt till kommersialiseringen av samhällsdebatten är de arenor för medborgerliga samtal och medborgerligt utbyte av tankar och erfarenheter, som folkrörelser av skilda slag erbjuder. Debatt, opinionsbildning och granskning av politiken får aldrig bli en fråga enbart för professionella debattörer. Likaväl som samhällsarbetet måste bäras upp av medborgarnas eget engagemang, måste samhälls- och kulturdebatten göra det.

Demokratin börjar i vardagens gemenskap. Det handlar om att få uttrycka sina meningar och att utveckla dem i respektfulla samtal med andra, om att ha rätt att driva sina åsikter och försöka påverka andra och om möjligheten att i samverkan skapa föreningar och bygga verksamheter som tillvaratar det gemensamma intresset. Med en levande vardagsdemokrati skapas den tillit till varandra och till de gemensamma institutionerna som kännetecknar ett gott samhälle med ett stort socialt kapital. Den visar att det är möjligt att tillsammans förändra tillvaron, göra något annorlunda och bättre.